

CENNETÜ'İ-BAKİ'

(جنة البقيع)

Medine'de müslümanların
kurduğu ilk mezarlık.

Medine'nin Bakî veya Bakî'ül-garkad adı verilen bu mezarlığı, şehrin güneydoğusunda Mescid-i Nebevî'nin yakınında, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yapılmış ve günümüzde yıkılmış olan kale duvarlarının dışında bulunmaktadır. Eskiden buraya Bakî kapısından geçilirken bugün Mescid-i Nebevî ile arasında bina kalmamıştır.

Hz. Peygamber tarafından mezarlık olarak kullanılmasına karar verilmeden önce Bakî "garkad" adı verilen bir tür çalılıkla kaplı bir yerdî. Resûl-i Ekrem ahabından vefat edenlerin defnedilmesi için bir yer arayarak Bakî mevkiini mezarlık olarak kararlaştırdı. Türkler arasında daha çok Cennetü'l-Bakî adıyla meşhur olan bu mezarlığa muhacirlerden ilk defnedilen Osman b. Maz'ûn'dur. Hz. Peygamber onun baş ve ayak uçlarına kendi getirdiği iki taşı koydu; sonra da, "Bu âhirete ilk gidenimizdir" diyerek buraya Revhâ adını verdi. Daha sonra vefat eden bir kimsenin nereye defnedileceği sorulduğu zaman Hz. Peygamber, "Âhirete ilk gidenimiz olan Osman b. Maz'ûn'un yanına" buyururdu. Ensardan Bakî'a ilk defnedilen ise Es'ad b. Zürâre'dir.

Hz. Peygamber, oğlu İbrâhim vefat edince aynı yere defnedilmesini emretti; kabrinin üstüne su döktü ve buraya Zevrâ adını verdi. Bunun üzerine Medine'deki her kabile Cennetü'l-Bakî'da kendileri için bir yer ayırdılar. Hz. Peygamber'in kızlarından Rukiyye ve Zeyneb de buraya defnedildiler; sonradan Hz. Fâtîma ile oğlu Hz. Hasan da Bakî'a gömüldüler. Kerbelâ'da şehid edildikten sonra Dimaşk'a götürülen Hz. Hüseyin'in başı Yezîd tarafından Medine'ye gönderilince annesinin yanına defnedildi (İbn

Sa'd, V, 238). Hz. Peygamber'in amcası Abbas ile halası Safiyye bint Abdülmuttalib ve bazı torunları da burada yatmaktadır. Bakî'a defnedilenler arasında, Hz. Peygamber'in "benim ikinci anem" dediği Hz. Ali'nin annesi Fâtîma bint Esed ile süt annesi Halîme, Resûl-i Ekrem'in zevcelerinden başta Hz. Âişe olmak üzere Hafsa, Ümmü Seleme, Zeyneb bint Huzeyme, Zeyneb bint Cahş, Safiyye, Reyhâne ve Mâriye bulunmaktadır. Cennetü'l-Bakî'a birçok sahâbî yanında Ehl-i beyt'in ileri gelenleri, tâbiîn neslinden birçok kimse defnedilmiştir. Sahâbîlerden ise Halife Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Mes'ûd, Suheyb b. Sinân ve Ebû Hüreyre zikredilebilir.

Hz. Âişe'nin rivayetine göre Resûlullah zaman zaman Cennetü'l-Bakî'a gider ve orada medfun bulunanlara dua ederdi. Bazı cenaze namazlarını burada kıldırırdı. Habeşistan hükümdarı Ashame'nin giyabî cenaze namazını da Bakî'da kıldırılmıştı. Bazan ordularını buradan sefere uğurlardı.

Hz. Hasan ile Hz. Abbas'ın kabirlerinin üzerine 529'da (1135) Müstersid-Billâh'ın emriyle, bir kapısı ziyaret için hergün açılan iki kapılı yüksek bir kubbe ve türbe yapılmıştır. Eyüp Sabri Paşa, Kubbe-i Ehl-i beyt adı verilen bu türbenin türbedarlık ve bevâblık vazifesinin padişah beratı ile Şâfiî müftüsü Seyyid Ca'fer b. Süleyman el-Berzencî nesline verilmiş olduğunu zikreder (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 982). Hz. Osman'ın kabri üzerine de 601'de (1205) Selâhaddin-i Eyyübî'nin emriyle bir kubbeli türbe yapılmıştır. Evliya Çelebi Bakî'da türbesi bulunanların adlarını zikrettikten sonra sandukalarının altın işlemeli yeşil atlasla örtülü olduğunu, türbedarların "öd-i mâverdî" yakarak ziyaretçilere güzel koku sunduklarını, Hz. Âişe'nin türbesinin Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 1543'te yenilendiğini, ayrıca Hz. Peygamber'in, annesi Âmine'yi Ebvâ'dan buraya süt annesi Halîme'nin yanına hic-

retin 6. yılında nakletmiş olduğunu haber vermektedir.

1806 yılında Suûd b. Abdülazîz Medine-i Münevvere'yi istilâ edince Cennetü'l-Bakî'daki mezar taşlarını ve türbeleri yıktırdı; II. Abdülhamid bunları yeniden yaptırmışsa da 1926'da Suûdîler'den Abdülazîz b. Suûd türbe ve mezarları yeniden yıktırmıştır. Bugün hiçbir türbe ve mezar taşının bulunmadığı Bakî yine mezarlık olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 56, 642; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 141; II, 19, 203-205; III, 13, 160, 163, 230, 340, 393, 397, 399-400, 612; IV, 31, 44, 340; V, 116, 238; VIII, 30, 77, 86, 96, 109, 113, 116, 129, 130, 216; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), Cidde 1399/1979, I, 86-91, 94-96, 97 vd., 110-111, 113, 121, 123-133; Bekrî, *Mu'cem*, I, 265-266; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 173-174; Semhüdi, *Vefâ'ü'l-vefâ*, II, 78-80, 83, 86, 88-90, 93-96, 101-107; Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, IX, 645-654; *Mir'âtü'l-Haremeyn (Medîne)*, II, 963-1013; Cevdet, *Târîh*, VIII, 123; Sâlih Ahmed el-Âli, "Hîtatü'l-Medîneti'l-münevvere", *el-Ârab*, 1/12, Riyad 1378/1967, s. 1084-1091; A. J. Wensinck, "Bakî'ül Garkad", *IA*, II, 258; a.m.f. — [A. S. Bazmee Ansari], "Bağî' al-Gharqad", *EI²* (Fr.), I, 987.

MUSTAFA FAYDA

CENNETÜ'İ-MUALLÂ

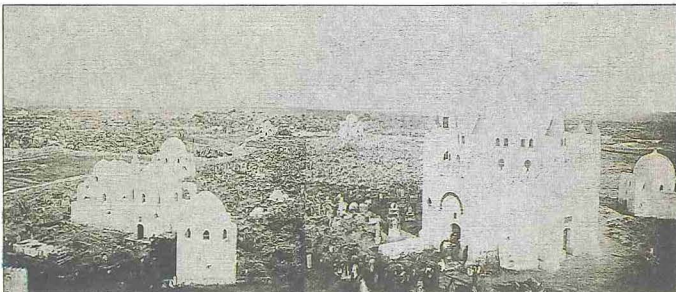
(جنة العلى)

Mekke'nin en eski mezarlığı.

Câhiliye devrinden bugüne kadar Mekke mezarlığı olan ve Harem-i şerif'in yaklaşık 2 km. kuzeyinde Mescidü'l-cin yakınında bulunan bu yer, İslâm öncesi kaynaklarda ve ilk devir İslâm tarihlerinde Hacûn diye geçmektedir. Hz. Peygamber'in dedelerinden Kusay ile Abdülmuttalib'in ve amcası Ebû Tâlib ile hanımı Hz. Hatice'nin Hacûn Mezarlığı'na defnedilmiş oldukları bilinmektedir. Rivayete göre Kusay Hacûn'a gömüldükten sonra burası mezarlık olarak kullanılmıştır (İbn Hacer, III, 722).

İslâm'dan önce Mekke Ma'lât ve Mesfele adıyla iki kısma ayrılmıştı. Şehrin ileri gelenleri, mezarlığın bulunduğu Ma'lât adlı yukarı mahallede otururlardı. Yâkût, Hacûn'un Mekke'nin yukarı tarafında bir dağ olduğunu, yanında şehir mezarlığının bulunduğunu söylemektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, II, 225).

Mekke fethinde Resûlullah çadırını Hacûn'a kurdurmuştu. Hacûn zamanla Ma'lât (المعلاة) olarak anılmaya başlandı. Me-

Cennetü'l-Bakî'nin XIX. yüzyıl sonundaki durumu (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90.743)

zarlık da Makberetü'l-Ma'lât diye meşhur oldu. Arapça kaynaklarda kelime bazan sonundaki "tâ" harfi düşürülerek yazılmış, Türkçe eserlerde de bazan bu şekliyle (معال), bazan da sonundaki "elif" harfi "yâ"ya dönüştürülerek (معلى) imlâsı ile kaydedilmiş ve muhtemelen bundan dolayı Türkler kelimeyi "Muallâ" şeklinde okuyagelmüşlerdir. Hz. Peygamber'in Mekke kabristanını göstererek, "Bu kabristan ne güzeldir!" demesi (*Müsned*, I, 367; Fâkihî, IV, 50), Hz. Hatice'nin burada medfun bulunması, ayrıca Medine'deki Bakî Mezarlığı'nın Türkler arasında "Cennetü'l-Bakî" olarak anılmasından dolayı Mekke'deki bu mezarlığa "Cennetü'l-Muallâ" denilmiş olmalıdır.

Hız. Hatice'nin Cennetü'l-Muallâ'daki kabrinin yeri 729 (1328-29) yılına kadar bilinmiyordu. Bu tarihte görülen bir rüya üzerine kabir yerinin tesbit edildiği ve üzerine bir türbe yapıldığı rivayet edilir. Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman 950 (1543-44) yılında Hz. Hatice'nin kabrinin üstüne yüksek kubbeli bir türbe yaptırmış ve bir de türbedar görevlendirmiştir.

Evlîya Çelebi'nin bildirdiğine göre Cennetü'l-Muallâ'da yetmiş beş adet kubbeli mezar, Hz. Peygamber'in dedesiyle amcasının kabirlerinde de kubbeli türbeler vardı. Ancak bunlar diğer türbeler gibi süslü değildi ve türbedarları da yoktu. Acem hacıları, Hz. Ali'nin babası Ebû

Tâlib'in kabrini ziyaret ederlerdi (*Seyahatnâme*, IX, 785-792).

Hız. Hatice'nin türbesinin 1296 (1879) yılında tamir edildiğini haber veren Eyüp Sabri Paşa, Mekke halkının her ay Cennetü'l-Muallâ'ya giderek hatim ve mevlid okuduğunu söyler (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I/2, s. 1074-1075).

1925 yılında Mekke Suûdîler'in eline geçtikten sonra Abdülazîz b. Suûd'un emriyle 1926'da Cennetü'l-Muallâ'daki bütün türbeler yıktırılmış ve mezar taşları kaldırılmıştır. Bugün de hiçbir türbe ve mezar taşının bulunmadığı Cennetü'l-Muallâ yine mezarlık olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 367; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), II, 125-126, 201, 209-213, 273; Fâkihî, *Ahbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, III, 99; IV, 50-61, 129-131, 179; Bekrî, *Mu'cem*, II, 477-478; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 225; Fâsî, *el-İkdü's-şemîn*, I, 102-103, 105-106; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), III, 722; Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 686, 785-792; *Mir'âtü'l-Haremeyn* (Mekke), I/1, s. 328; I/2, s. 1071-1117; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), II, 843-844, 1011; İrfan Yücel, *Hac Rehberi*, Ankara 1989, s. 216; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 50.

MUSTAFA FAYDA

CENTO

(bk. MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLÂTI).

CER

Eskiden medrese talebelerinin üç aylarda dinî hizmetlerde bulunmak ve halkı aydınlatmak için kasaba ve köylere gitmelerini ifade eden bir tabir.

Sözlükte "çekmek, kendine doğru çekmek, celbetmek" anlamına gelen ve daha çok "cerre çıkmak" şeklinde kullanılan bu kelime, bir tabir ve uygulama olarak Osmanlılar'da başlangıçtan beri görülmektedir. Müderrisler ve yetmiş talebeler dokuz ay derslerle meşgul olduktan sonra üç aylarda ve özellikle ramazan ayında şehir, kasaba ve köylere giderek camilerde vaaz verir, Kur'an okur ve diğer din hizmetleriyle halkı irşad ederler, soruları cevaplandırır ve çocukların yetişmesine yardımcı olurlardı. *Kānunnâme-i Ehl-i Hıref*'te, "Mollalar ve diğer cerciler salı ve perşembe günlerinden başka günlerde dolaşamaz ve camilerde cer yapamazlar" (s. 94) denildiğine göre üç ayların dışında da cerre çıkıldığı anlaşılmaktadır.

Başlangıçta yetişmiş kimselerin şehir, kasaba ve köylere gitmesi olumlu sonuçlar vermiştir. Başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerdeki dinî ve kültürel gelişmeler halkın ayağına kadar götürülmüş, böylece en küçük yerleşim birimlerine ulaşma imkânı sağlanmıştır. Buna karşılık halk da kendilerine bu şekilde faydalı olanlara maddî yardımlarda bulunmak suretiyle iki zümre arasında samimi bir diyalog kurulmuştur. Genellikle fakir öğrenciler bir yıl zarfında halkın verdiği "cer akçesi" ve "zekât akçesi" ile geçinmek durumundaydılar. Cer halkın aydınlanması açısından olduğu kadar medreseliler için de bir uygulama niteliği taşıdığından çok faydalı olmuş, bu vesile ile medreseliler toplumun bilgi ve kültür düzeyini geliştirme, ihtiyaç ve eğilimlerini yakından tanıma imkânına kavuşmuştur.

Bu olumlu yanlarına karşılık tarihî kaynaklar cer olayının zaman içinde istismar edildiğini, birkaç âyet ve dua ezberleyen samimiyetsiz ve yeteneksiz bazı kimselerin halkın dinî duygularını kötüye kullanarak kendilerine çıkar sağladıklarını haber vermektedir. Özellikle bir tekkeye mensup olsun veya olmasın deriş kılıklı kimselerin köy ve kasabaları dolaşarak halktan cer akçesi topladıkları bilinmektedir. Bunun sonucunda medrese mollası yanında bir de "cer mollası" denilen asalak tip ortaya çıkmıştır. Neticede işin gerçeğini bilmeyenlerle bazı kötü niyetli kimseler bunların şahsında medreseyi ve mollayı eleştirme imkânını elde etmişlerdir. Zamanla cerci ve bunun mübalağa kipi olan cerrâr kelimeleri bir misyonu ifade eden tabir olmaktan çok tahkir ve tezyif anlamında kullanılmıştır. Nitekim bir yeniçeri olan şair Taşlıcalı Yahyâ Bey, rakibi şair Bâkî'yi hicvederken kendisinin "cenkte cerî", Bâkî'nin ise "cerde cerî" olduğunu söyler. Rûhî-i Bağdâdî de bir şiirinde, "Cerrâr diyü vermez sana Tanrı selâmın" diyerek yakındığına göre bu işi kendisine meslek edinenlerin her dönemde toplum tarafından dışlandıkları anlaşılmaktadır.

Özellikle medreselerin bozulduğu XIX ve XX. yüzyıllara gelindiğinde ilgisiz ve yeteneksiz pek çok kimsenin medreseye kaydolması sonucunda hoca ve bilhassa talebe seviyesinde önemli bir düşüş olduğu gözlenmektedir. Bu yüzden ramazanda kasaba ve köylere irşad göreviyle giden mollalar kendilerinden bekleneni verememiş, bu husus halkın şikâ-

Cennetü'l-Muallâ'nın XIX. yüzyıl sonunda ve günümüzdeki durumu (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90.744)

